

УДК 37.018.3:37.091.212.3](091)

## **ДИТЯЧИЙ БУДИНОК ЯК ОСЕРЕДОК СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ**

**Бондаренко Галина**, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**ORCID** 0000-0002-5302-4589

**E-mail:** bondarenkohv@gmail.com

*У статті представлено публікацію Пустового С. М., директора М.-Пустинського спеціального дитячого закладу Київської області. Автором охарактеризовано організаційну роботу педагогічного колективу дитячого будинку щодо покращення успішності вихованців. Проаналізовано форми роботи з учнями. Описано навчально-виховну роботу, до якої залучались вихованці протягом навчального року. З'ясовано, що спільна робота вихователів дитячого будинку та вчителів школи дала можливість вихователям організувати своєчасну допомогу дітям у навчанні.*

**Ключові слова:** вихованці, вихователі, вчителі, домашні завдання, успішність.

## **ORPHANAGE AS A CENTER OF SOCIAL EDUCATION**

**Bondarenko Halyna**, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

**ORCID** 0000-0002-5302-4589

**E-mail:** bondarenkohv@gmail.com

*The article presents the publication of Pustovoy S. M., the director of the M.-Pustinsky special children's institution of the Kyiv region. The author characterized the organizational work of the pedagogical team of the orphanage to improve the success of pupils. Forms of work with students were analyzed. The educational work in which pupils were involved during the school year is described. It was found that the joint work of kindergarten teachers and school teachers made it possible for educators to organize timely assistance to children in their studies.*

**Keywords:** pupils, kindergarten teachers, teachers, homework, success.

### **Вступна стаття**

*У процесі розвитку країни турбота про підростаюче покоління завжди займає важливу роль. При цьому особлива увага приділяється освіті.*

*У період великих соціально-політичних потрясінь важливість освіти набуває особливого значення, оскільки виконує не лише навчальну, але і виховну та соціалізуючу функції.*

*Як зазначає Денисенко Т.: «Через пандемію та війну освітній процес в Україні дуже постраждав. У першому півріччі 2022–2023 н.р. лише 15% закладів освіти працювали очно, 33% – віддалено і 51% – змішано» [5].*

*Тому перед державою серед безлічі викликів сьогодення, які необхідно подолати, постає питання створення умов для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції. Звичайно, першочерговим є створення безпечних умов перебування в закладах*

освіти. Проте, питання якісного навчання та належної успішності залишаються актуальними.

До вивчення питання навчання та виховання дітей науковці зверталися неодноразово. Так, Безлюдна І. В. у праці «Повсякденне життя та навчання вихованців дитячих будинків УРСР (1945–1950-ті рр.)» дослідила навчання дітей у школі, виробниче навчання у майстернях при дитячих будинках, види робіт, до яких залучали дітей; розглянула, питання взаємин між дітьми та працівниками дитячих будинків [1]. Дослідницею Гавриленко Т. Л. розкрито організаційні та змістові засади розвитку початкової освіти в УРСР у повоєнні роки в контексті соціально-економічних та суспільно-політичних детермінант [2].

Основні напрямки та види виховної роботи, організаційна та практична робота центральних і місцевих органів влади щодо процесу виховання дітей-сиріт у повоєнному Донбасі висвітлена у науковому доробку Касянової Н.М. [3].

Особливості функціонування спеціальних дитячих установ України, роль таких установ у соціальній реабілітації постраждалих в роки війни неповнолітніх громадян розкрито Лисицею Л. Г. [4]

Таким чином, у ході вивчення шляхів вирішення питання високої успішності дітей важливим, на наш погляд, є вивчення історичного досвіду.

Нижче подаємо статтю Пустового С. М., директора М.-Пустинського спеціального дитячого закладу Київської області, за тогочасним правописом із збереженням усіх лексичних, фразеологічних і характерних морфологічних особливостей [6]. Віднайдена публікація, на нашу думку, приверне увагу дослідників з історії педагогіки, соціальної роботи та усіх тих, кого хвилюють проблеми освіти та виховання дітей, зокрема і дітей-вихованців дитячих будинків.

**Галина Бондаренко**

### **ДИТЯЧИЙ БУДИНОК В БОРОТЬБІ ЗА ВИСОКУ УСПІШНІСТЬ ВИХОВАНЦІВ**

Питання боротьби за високу успішність та сталі знання вихованців є одним з основних завдань дитячого будинку.

Дитячий будинок має все необхідне для належної постановки навчально-виховної роботи: повністю укомплектований педагогічними кадрами, вихованці забезпечені підручниками, зошитами; виховні групи укомплектовані, в основному, з дітей одного класу, лише старша група об'єднує дітей 5–7 класів; кожна виховна група має свою навчальну кімнату.

Для колективу дітей і вихователів передплачується щороку до 20 назв газет та журналів.

У бібліотеці дитячого будинку є понад 6 000 книжок. Бібліотека щороку поповнюється через бібліотечний колектор новими книжками як для дітей молодшого шкільного віку, так і для старшого.

Проте показники успішності вихованців дитячого будинку не задовольняли ні школу, ні дитячий будинок.

Щоб виявити конкретні причини низької успішності, педагогічний колектив дитячого будинку став глибоко вивчати індивідуальні особливості вихованців, уважно аналізувати зошити, контрольні і письмові роботи; знайомитись з методикою готування

домашніх завдань та їх змістом; систематично довідуватись у вчителів про поведінку вихованців на уроках та під час перерв.

Усі розуміли, що для підвищення успішності потрібний насамперед постійний дійовий зв'язок школи і дитячого будинку.

Зв'язок з школою протягом останніх трьох років набув у нас певних форм, а саме:

1) глибоке вивчення індивідуальних особливостей кожного вихованця як вихователями, так і учителями;

2) запровадження єдиних вимог до вихованців як з боку учителів, так і з боку вихователів;

3) чітке пояснення домашніх завдань учителем і правильна організація виконання їх у дитячому будинку;

4) допомога школі в здійсненні політехнічного навчання: виконання практичних робіт з фізики, хімії, біології, математики та географії; виготовлення наочного приладдя; робота на навчально-дослідних ділянках та в куточку живої природи, в майстернях дитячого будинку; екскурсії на промислові і сільськогосподарські підприємства;

5) обов'язкова участь вихователів і керівників дитячого будинку в роботі серпневих і січневих нарад учителів;

6) спільне планування навчально-виховної роботи вихователів і учителів на чверть;

7) об'єднані педагогічні ради колективів дитячого будинку і школи та обов'язкова присутність вихователів на педагогічних радах школи;

8) взаємовідвідування навчальних занять, ведення журналу, в якому записуються враження про відвідування уроків в школі і занять у дитячому будинку, та ведення зошита «Зв'язок з школою»;

9) допомога учителів у навчанні вихованцям, які довго хворіли;

10) виставки дитячих робіт у кінці навчального року;

11) тісний зв'язок дитячих організацій школи і дитячого будинку на основі спільної боротьби за високу успішність, за свідому дисципліну.

Вихователі разом з учителями школи, виходячи з завдань школи і дитячого будинку та наслідків перевідних і випускних екзаменів, розробляють план навчально-освітньої та виховної роботи на новий навчальний рік та літній період.

У планах вони зазначають, які книжки буде прочитано з дітьми, які бесіди, екскурсії чи практичні роботи буде проведено, яке наочне приладдя, схеми, таблиці, діаграми будуть виготовлені. В цих же планах записані прізвища дітей, на яких треба буде звернути особливу увагу з перших днів навчання.

Отже, плани навчально-освітньої роботи вихователів цілком впливають з програмних завдань школи і намічають конкретні завдання по підвищенню успішності кожного вихованця.

Відвідуючи школу, вихователі ставлять собі певні завдання вони полягають в тому, щоб:

- ознайомитися з новою темою, методикою подачі її;
- зафіксувати аналіз контрольних робіт;
- спостерігати роботу окремих вихованців;
- взяти участь у проведенні виховних годин з питань успішності, стану дисципліни і суспільно-корисної роботи вихованців-учнів тощо.

Так, плануючи відвідування уроків з арифметики в 4 класі, вихователь зазначає:

1) прослухати пояснення задачі нового типу або урок повторення нумерації чисел;

2) бути присутнім на уроці проведення геометричних вимірювань на місцевості;

3) ознайомитися з вимогами, які ставить учитель до учнів при арифметичних записах.

Подібно до цього вихователі планують відвідування уроків з інших предметів.

Зв'язок дитячого будинку з школою визначається не кількістю відвідувань, а тими завданнями, які ставить перед собою той чи інший вихователь дитячого будинку. Відвідування уроків дає можливість вихователям глибше вивчити вихованців під час занять у школі, дістати уявлення про їх індивідуальні здібності і нахили та конкретизувати свої завдання в роботі з окремими дітьми.

Такий зв'язок з школою допомагає вихователям спільно з учителями своєчасно реагувати на будь-яке відхилення від норм поведінки та на відставання у навчанні.

Вихователь дуже уважно повинен придивитися і до тих дітей, що можуть відмінно вчитися. Спільна робота вихователів і учителів дала можливість вихователям організувати своєчасно диференційовану допомогу дітям у навчанні, зацікавити їх тим чи іншим предметом, виховати у дітей почуття обов'язку, почуття відповідальності.

Наведемо приклад: вихованці Василь І. (4 клас), Марія Ю., Всеволод М. (6 клас), Галя Д. (5 клас) довго хворіли і відстали у навчанні. Учителі і вихователі дитячого будинку систематично працювали окремо з цими дітьми за спеціально розробленим планом. В плані передбачалася перевірка засвоєння поточного матеріалу і вивчення пропущених розділів з окремих навчальних предметів.

Вихователі щодня перевіряли якість виконання домашніх завдань, а учителі обов'язково, поки вихованці не ліквідували свого відставання, опитували їх на уроках. Це викликало у дітей почуття відповідальності, організувало їх до щоденної сумлінної роботи над виконанням домашніх завдань і разом з іншими педагогічними заходами вирішило успіх у навчанні цих вихованців: вони разом з усіма учнями школи закінчили навчальний рік і перейшли до наступних класів.

Отже, знання особливостей дітей, індивідуальна робота з ними стали обов'язковою умовою успішної роботи школи і дитячого будинку в справі ліквідації другорічництва.

Надаючи особливого значення мові в успішному навчанні і вихованні дітей, робота учителів і вихователів у цьому напрямі була організована так, що діти постійно додержують мовного режиму як на уроках в школі, так і в повсякденному житті, стежать за правильною вимовою.

Крім того, вихователі застосовують і такі форми роботи:

- виписування в спеціальний зошит слів, в яких зроблені помилки в контрольних роботах;
- вправи з каліграфічного письма;
- додатково працюють з дітьми над вивченням віршів та різних видів народної творчості;
- практикують розповіді за картинкою.

З учнями 6–7 класів систематично працюють над складанням плану прочитаного оповідання, виписуванням цитат, складанням ділових паперів.

Усі ці заходи проводяться в тісному контакті з учителями, тому вони виключають будь-який паралелізм у роботі вчителя і вихователя.

Самостійна робота стала могутнім чинником у поліпшенні якості знань вихованців і органічною частиною навчально-виховного процесу.

Велику роботу провели вихователі протягом навчального року по організації позакласного читання, що теж сприяло піднесенню успішності дітей. Для кожної групи був визначений мінімум книжок, що їх вихованці повинні прочитати. Найцікавіші з них, що мали пізнавальне значення, колективно обговорювали. В старшій групі, учні складали

стислі характеристики головних персонажів, записували в щоденник для позакласного читання, що саме найбільше сподобалося і чому.

Щоб допомогти вихованцям краще вивчати літературні твори, в дитячому будинку демонструються кінофільми за цими творами та організується колективне обговорення їх.

Вся проведена навчально-виховна робота дала свої позитивні наслідки і привела колектив до висновку, що важливою умовою в підвищенні успішності вихованців є єдність вимог учителя і вихователя.

На кінець навчального року дитячий будинок не мав жодного невстигаючого учня. З 122 вихованців, які навчалися в школі, 15 закінчили навчальний рік відмінниками.

Ці досягнення зумовлені тим, що контакт з учителями і постійний зв'язок з школою збагатили зміст освітньої роботи в дитячому будинку, чітко визначили форми і напрям позакласної роботи вихователів.

Уся позакласна навчально-виховна робота вихователів з дітьми була спрямована на виховання дітей в дусі патріотизму і інтернаціоналізму, піднесення загального розвитку дітей, поглиблення і закріплення їх знань з окремих навчальних дисциплін, озброєння їх практичними вміннями і навичками, умінням володіти елементарними інструментами промислового і сільськогосподарського виробництва, що відповідає вимогам політехнічного навчання.

Позакласна робота теж сприяла високій успішності учнів. Вихователі дитячого будинку організовували з дітьми цікаві екскурсії:

до м. Києва, де відвідали музей Т. Г. Шевченка, могилу Героя Радянського Союзу Шелуденка, могилу та пам'ятник генералу Ватутіну;

до заповідника Академії наук біля с. Старосілля з метою спостереження природи лісу і збирання матеріалів для гербаріїв;

на моторному човні дитячого будинку «Чайка» до гирла р. Десни з метою вивчення швидкості, глибини річки;

до с. Лебедівка, де живе сім'я Героя Радянського Союзу Шелуденка;

до с. Старосілля на місце переправи радянських військ під час форсування Дніпра в дні Великої Вітчизняної війни;

до передових колгоспів свого району, які мають багаті молочно-товарні ферми, обладнані за останнім словом техніки.

Ознайомилися з роботою бульдозера на будівництві греблі для затримки води під час весняної повені.

Під час шестиденного походу по місцях, де діяв партизанський загін «Перемога», спостерігали роботу самохідного комбайна на колгоспних полях с. Ошитки.

Провели бесіди на науково-популярні теми: «Вчення про живу речовину», «Нова космогонічна теорія походження землі», «Вклад науки в післявоєнний п'ятирічний план» (цикл бесід з різних галузей науки).

Прочитали з дітьми багато науково-популярної і художньої літератури. Проглянули багато кінофільмів і обговорили значну кількість з них: «Повість про справжню людину», «Ревізор», «Молода гвардія», «Назустріч життю» (за повістю Василенка «Зірочка»); з науково-популярних фільмів обговорили: «Робота води», «Колорадський жук», «Таємниці лісу».

Практикуємо ми також демонстрування діафільмів. Діти з захопленням дивилися діафільм про І. В. Мічуріна, про Вітчизняну війну 1812 р., про землетруси та ін.

Підвищенню успішності вихованців сприяла також організація вечорів «Цікавої фізики», «Цікавої ботаніки».

Підготовка до цих вечорів вимагає активної участі багатьох вихованців, які виявляють особливі нахили до фізики, математики, хімії, біології та інших предметів.

Випустили 12 фотомонтажів та альбоми «Ленін і Сталін», «Наша Батьківщина», «Мир переможе війну», «Щасливе дитинство», «Радянська Армія», «8 березня», «Соціалістична Україна», «Київ» і ін.

Ці матеріали зберігаються в краєзнавчому музеї.

Силами вихованців виготовлено багато наочного приладдя:

а) з фізики – терези, ватерпас, маятник Максвелла, блоки, важелі, електричні дзвоники тощо;

б) з геометрії – куб, паралелепіпед, ромб, трикутник, піраміди, циліндр, косинці тощо;

в) з географії – макети: гір, кручі, порід, що знайдені на березі річки Десни; колекції металів;

г) з природознавства – колекції шкідників лісу, поля, комах; таблиці з ботаніки й зоології; мокрі препарати та ін.

Робота по виготовленню наочного приладдя захоплює вихованців, сприяє закріпленню теоретичних знань дітей, набутих у школі, умінню застосовувати знання на практиці, збільшує інтерес дітей до навчальних предметів.

Виготовлене наочне приладдя використовується в процесі навчання в школі та в позакласній роботі в дитячому будинку.

Велику практичну роботу провадять вихованці в умовах дитячого будинку під керівництвом викладача біології і вихователя старшої групи. Вихованцям створені всі необхідні умови для того, щоб вони набули практичних навичок з сільського господарства за шкільною програмою. На навчально-дослідній ділянці вихованцями проведено дослідження розмноження картоплі бульбами та за методом проф. Дуніна; розмноження живцями кімнатних квіткових рослин (фуксій, алое, хризантеми, плюща). Діти самі висівають насіння городніх культур в парниках, пікірують розсаду.

На городніх ділянках підсобного господарства вони провадять удобрення і підживлення рослин, прищипування огірків, пасинкування помідорів, кукурудзи.

Стратифікували насіння груш та яблунь перед посівом; виростили в шкільці дички плодових дерев; проводили практичні роботи по окуліровці фруктових дерев. Окуліровку було проведено мічурінськими та кращими місцевими сортами.

Фруктові саджанці з розсадника використали для закладки саду при дитячому будинку та школі, на садибах колгоспників.

Складено гербарій рослин лісу, поля, городу. Використовується він при вивченні ботаніки.

На допомогу в проведенні практичних робіт вихователі організовували цикл бесід, які поповнили знання дітей, розширили їх кругозір. За рік проведено такі бесіди:

«Рік і календар» (5 клас).

«І. В. Мічурін – великий перетворювач природи» (4–7 класи).

«Т. Д. Лисенко та його роботи» (4–7 класи).

«Колорадський жук» (6 клас).

В кожній групі проведено бесіди про культуру городніх рослин, які вирощують вихованці на окремих городніх ділянках, а саме:

«Культура картоплі» (I група, 4 клас).

«Культура буряків» (II група, 5 клас).

«Культура помідорів», «Культура огірків», «Культура кавунів», «Культура цибулі» (III група, 6–7 класи).

Наслідки роботи дітей – колекції, макети, прилади, монтажні ми зберігаємо і це дає можливість дитячому будинку без зайвої метушні виступати на шкільній виставці, яка присвячується підсумкам навчального року. Організація такої виставки має велике виховне значення, стимулює вихованців дитячого будинку до кращого навчання, привчає їх бережно ставитись до своїх експонатів, до збереження речей взагалі та виховує в них відповідальність за показ наслідків своєї роботи.

Вихованці дитячого будинку навчилися розглядати виставку як звіт перед радянською громадськістю про роботу дитячого будинку і школи в цілому.

Педагогічний колектив М.-Пустинського дитячого будинку постійно дбає про тісний контакт вихованців дитячого будинку з колективом школярів. Вихованці старшого віку беруть активну участь у підготовці літературних вечорів, диспутів, в організації виступів самодіяльних гуртків школи перед населенням, у виконанні громадсько-політичних завдань школи. Такий контакт колективом школи та громадськістю села позитивно позначається на вихованцях дитячого будинку: виховує відповідальність за свою поведінку поза школою, розширює кругозір дітей, розвиває у них ініціативу і почуття власної гідності.

Під керівництвом шкільної комсомольської організації рада дружини дитячого будинку провела ряд спільних заходів з піонердружиною школи; систематично проводяться спільні наради дитячого активу школи і дитячого будинку, добре працює редакційна колегія дитячого будинку, керована комсомольською організацією школи.

Дитячий будинок і школа систематично практикують об'єднані засідання педагогічних рад. Як правило, засідання педагогічної ради, на яких розглядаються питання навчально-виховної роботи дитячого будинку, проводяться спільно з учителями школи.

Спільне обговорення стану успішності учнів на кінець першого півріччя і завдань на III чверть дає можливість педагогам дитячого будинку конкретно спланувати роботу по підготовці до екзаменів. Уся робота безпосередньо впливає з наслідків навчання дітей за перше півріччя, з стану виконання окремих розділів програми. Колектив вихователів і дітей працює без зайвої метушні і гонки в кінці року.

Обговорюючи на спільному засіданні педагогічної ради підсумки роботи за III чверть, вихователі разом з учителями ґрунтовно проаналізували стан успішності окремих вихованців, накреслили індивідуальні заходи по повторенню програмного матеріалу вихованцями та форми додаткової роботи з окремими дітьми – форми допомоги тим, хто може закінчити навчальний рік на «5».

Протягом кількох років більшість учителів школи і вихователів дитячого будинку працюють разом. За кілька років спільної роботи виробилися спільні настанови, єдиний стиль, єдині вимоги до вихованців. Все не сприяє ідейному і розумовому розвитку дітей, формуванню їх характерів, розвитку їх здібностей, нахилів, допомагає досягти повної успішності.

Спільна боротьба педагогічних працівників дитячого будинку вчителів за високу успішність вихованців в школі збуджувала творче ставлення до цієї справи, розгортала ініціативу, створювала міцну дружбу двох педагогічних колективів, що й забезпечило успіх в нашій роботі.

Отже, наш досвід показує, що досягнення повної і високої успішності вихованців в школі можливо тільки тоді, коли добре налагоджений зв'язок педагогічного колективу дитячого будинку і школи.



### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Безлюдна І. В. Повсякденне життя та навчання вихованців дитячих будинків УРСР (1945–1950-ті рр.). *Емінак. Науковий щоквартальник*. 2020. № 4 (32). С.112–122.
2. Гавриленко Т.Л. Початкова освіта в УРСР у військові роки: організація та зміст. *Вісник Чернігівського педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 104, т.1. С. 67–72.
3. Касьянова Н. М. Організація виховного процесу дітей-сиріт післявоєнного Донбасу. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2009/104-91-17.pdf> (дата звернення 25.09.2023).
4. Лисиця Л. Г. Функціонування спеціальних дитячих установ УРСР у 1943–1950 рр. : монографія : Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2021. 252 с., табл.
5. МОН розробило рекомендації для покращення рівня освіти, який постраждав за останні роки: веб-сайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/08/2/255703/> (дата звернення 25.09.2023).
6. Пустовий С. М. Дитячий будинок в боротьбі за високу успішність вихованців. З досвіду роботи дитячих будинків Київської області. Київ : *Радянська школа*, 1954. С. 106–115.

### **REFERENCES**

1. Bezliudna I. V. Povsiakdenne zhyttia ta navchannia vykhovantsiv dytiachykh budynkiv URSR (1945–1950-ti rr.). *Eminak. Naukovyi shchokvartalnyk*. 2020. № 4 (32). S.112–122.
2. Havrylenko T.L. Pochatkova osvita v URSR u viiskovi roky: orhanizatsiia ta zmist. *Visnyk Chernihivskoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky*. 2012. Vyp. 104, t.1. S. 67–72.
3. Kasianova N. M. Orhanizatsiia vykhovnoho protsesu ditei-syrit pislivoiennoho Donbasu. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/history/2009/104-91-17.pdf> (data zvernennia 25.09.2023).
4. Lysytsia L. H. Funktsionuvannia spetsialnykh dytiachykh ustanov URSR u 1943–1950 rr. : monohrafiia :Cherkasy : Vydavets Chabanenko Yu. A., 2021. 252 s., tabl.
5. MON rozrobylo rekomendatsii dlia pokrashchennia rivnia osvity, yakyi postrazhdav za ostanni roky: veb-sait. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/08/2/255703/> (data zvernennia 25.09.2023).
6. Pustovyi S. M. Dytiachyi budynok v borotbi za vysoku uspishnist vykhovantsiv. Z dosvidu roboty dytiachykh budynkiv Kyivskoi oblasti. Kyiv : Radianska shkola, 1954. S. 106–115.